דער ייד, וואָס האָט חרוב געמאַכט דעם טעמפּל

אין דעם קליינעם ווילעדזש, וואו איך האָב זיך געפונען אויף מיין וואַקאַציע, איז דער אַמעריקאַנער בירגער העגרי ראָוז געווען מיינער אַ שכן. דאָס הויז, וואָס ער האָט פאַרמאָגט, איז געשטאַנען נעבן מיין האָטעל. ער וואוינט שוין אין דעם דאָזיקן ווילעדזש זיבעצן יאָר, מאַכט גרינג זיין לעבן און האָט אַ סך צייט צו פאַרברענגען.

אמת, ניט מיט יעדערן וועט ער פאַרברענגען. ער איז שטאָלץ מיט זיין אַמעריקאַניזם, קען כמעט אויף אויסעווייניק דעם טעקסט פון דער אַמעריקאַנער קאָנסטיטוציע, ווייסט די נעמען פון אַלע סענאַטאָרן און פון די געהויבענע רעפּובליקאַנישע קאָנגרעס־לייט און רופט זיי אַפילו הינטער די אויגן מיטן טיטל „האָנאָרעיבל".

זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז פון אַמעריקע האַלט ער זייער שטאַרק און לאָזט אויף אַמעריקאַנער אינסטיטוציעס ניט פאַלן קיין שטויבעלע.

אַ גליק איז, וואָס העגרי ראָוזן איז נאָך אַלץ לייכטער צו ריידן יידיש אײדער ענגליש. דערפאַר רעדט ער מיט מיר טאַקע מאַמע־לשון. נאָר אַז דער געשפּרעך קומט פאַר דרויסן און אַז אַן אמתער אַמעריקאַנער גייט פאַרביי, האַקט ער איבער דעם שמועס, גריסט זיך אויף אַ ריינעם ענגליש מיטן דורכגייער: „האַו דו יו דו, מר. נעלסאָן? וועריִ נאַיס דעי... באַט מעי בי ט'וויל רעין לעיטער"... אָפּגעזאָגט דעם פּסוק און באַקומענדיק פון דעם אמתן אַמעריקאַנער אַ צושטימונג, אַז „יעס", צי „מעי בי", ווענדט ער זיך שוין ווידער צו מיר אויף יידיש און דער־קלערט מיר, ווער דער נעלסאָן איז און ווי אַזוי ער איז מיט אים באַ־פריינדעט. נאָך דעם דערציילט ער מיר, אַז איבערהויפּט לעבט ער זייער גוט מיט די אַמעריקאַנער. „זיי זיינען זייער פיינע מענטשן" — און ער זאָגט מיר נאָך דעם אַ סוד אויפן אויער:

— בעסער, ווי אונדזערע יידן...

קען מען דאָך מיינען, אַז העגרי ראָוז איז, חלילה, אַ שונא־ישראל. מוז מען אים גלייך רעאַבּיליטירן פון דער דאָזיקער באַשולדיקונג.

פאַרקערט. ער איז אַ אוהב ישראל, אָבער טאַקע טראָץ זיין ליבע זעט ער אויך זייערע חסרונות.

דער ערשטער חסרון זייערער איז, וואָס זיי אַמעריקאַניזירן זיך שווער.

— זייער שווער! — זיפצט ער ארויס, און מ'זעט ממש, אַז עס קאָסט אים אַ שטיק געזונט.

איך בעט ביי אים אַ ביישפּיל, ווייל מיר דאַכט זיך, אַז די ווילעדזש־יידן זייגען שוין צו פיל אַמעריקאַניזירט.

ברענגט ער מיר לדוגמא אַ מעשה מיט אַ טעמפּל.

די מעשה מיט אַ טעמפּל איז אַזאַ:

אין ווילעדזש האָבן זיך אַנגעקליבן עטלעכע צענדליק יידישע פאַ־מיליעס. האָט מען זיך געכאַפּט, אַז מ'מוז האָבן אַ שטיקל הייזל פאַר „גאָטעס־דינסט"... מען מעג זיך טאַקע זיין ניט פרום, אָבער עס פּאַסט ניט פאַר די גויים. זיי האָבן זייער קירך, דאַרפן מיר האָבן אונ־דזערע. נאַטירלעך, העגרי ראָוז מיינט ניט אַ קלויז ווי אין יוראָפּ דאָרטן, נאָר אַ קליין טעמפּעלע, אויפן אידעלן וועג. אָנשטאָט אַ חזן — אַ קאַנטאָר; אָנשטאָט אַ רב — אַ ראַבאַי אד"גל.

אין געלט איז דווקא ניט קיין מניעה. אַלע יידן זיינען קיין עני־הרע ניט...

מ'האָט געקויפט אַ שטיקל פּלאַץ פון אַ חשובן אַמעריקאַנער בירגער, וואָס ווי באַלד פאַר אַ יידישער „טשווירטש", האָט ער פאַר זייער ביליק אָוועקגעגעבן. אויסגעבויט אַ שיינעם, קליינעם טעמפּל. ער האָט אויסגעזען פון דרויסן כמעט ווי זייערער, אויפן אַמעריקאַנער אופן. אינעווייניק איז עס געווען מעשה סינאַגאָגע. נאָר ראָוז האָט עס גערופן טעמפּל, ווי ער געדענקט נאָך אין די גרויסע שטעט אין איראָפּע, אין די העכערע קלאַסן.

— וואָס־זשע איז דער הילוק פון אַ טעמפּל ביז אַ קלויז? — שטעלט מיר העגרי ראָוז אַ פראַגע און ענטפערט גלייך אַליין:

— אין אַ קלויז דאַווגען אַלע מיט. אין אַ טעמפּל, אָבער, לאָזט מען עס דעם קאַנטאָר, און דער עולם — אָדער ער שווייגט, אָדער אַז איינער וויל שוין דווקא ניט פאַרלאָזן זיך אין גאַנצן אויפן קאַנטאָר, זאָגט ער מיט, אָבער אין דער שטיל, עס זאָל ניט ווערן קיין טומל.

און אַזוי איז טאַקע געווען אַ פּאָר יאָר. מען האָט פשוט מורא געהאַט

ביים „גאָטעס־דינסט״ צו עפענען דאָס מויל. עס פּאַסט ניט. עס איז דאָך, ווי זאָגט איר, אַ טעמפּל.

מאַכט זיך, אָבער, אַ מעשה און אין אַ שיינעם זומער מופט אַריין אין ווילעדזש אַ ייד מיט אַ באָרד, טאַקע פון יענע אמתע איראָפּעאישע יידן, און עפנט זיך אויף אַ סטיישאָנערי און ווערט דאָ אַ תושב. קיין בירגער איז ער טאַקע ניט, נאָר אַ תושב יאָ. איר פאַרשטייט? פאַרשטיי איך שוין, אַז פון דעם ייד וועלן מיר דאָ קיין כבוד ניט האָבן... מילא, די באָרד, ווי די באָרד, אמתע יענקיס טראָגן אויך בערד, כאָטש זייערע בערד זיינען עפעס בכבודיקערע... נאָר וואָס דען? דער דאָזיקער ייד קומט זיך צו גיין אין טעמפּל און פרעגט אים בחרם דעם חילוק פון אַ טעמפּל ביז אַ שול!... דער קאַנטאָר לאָזט אויס, הייבט ער אָן מיט אַ ניגון, ווי אין איישישאָק... עס איז מיר געוואָרן פינצטער אין די אויגן, ער הרגעט אַוועק דעם טעמפּל.

גיי איך צו צו אים נאָך גאָטעס־דינסט און באַמערק אים איידל, אין יידיש:

— מיסטער, — זאָג איך — דאָס איז אַ טעמפּל, ניט קיין בית־מדרש... דאָ איז ניט אָנגענומען הויך צו דאַווענען...

שמייכלט ער און ענטפערט:

— אַז מען קען מאַכן אין אַמעריקע פון אַ טשוירטש אַ שול, מעג מען דאָך פון אַ טעמפּל אַ בית־מדרש אַוודאי מאַכן.

און מיינט איר, ער האָט ניט אויסגעפירט? ער האָט שוין געהאַט אַזאַ כוח אין זיך. ווי ער פלעגט אַ געשריי טאָן מיט זיין היימישן ניגונדל „ברוך שאמר״ — האָט זיך דערוועקט ביי נאָך איינעם דער חשק, ביי אַ דריטן, ביי אַ פערטן; פריער אַ ביסל פאַרזיכטיק, שטילער, נאָך דעם העכער, העכער... ביז עס איז געקומען צו די הללויהס און נאָך דעם צו קריאת שמע — איז געוואָרן אַ יעלה, ווי אין אַן אמתן בית־מדרש... און צו חזרת הש״ץ האָט זיך אויך דער קאַנטאָר פאַרגעסן, אַז ער זינגט פון זולצערס סידור, און איז אַוועק אויפן היימישן אופן, מיט דעם אמתן ניגון...

איצטער איז אויס טעמפּל: מען דאַוונט פלייק, ווי אין דער היים, מען שרייט, מען שאָקלט זיך און צו עלינו שפּייט מען אַפילו אויס...

(1917)